

تفسیر هدایت: تلاشی برای فهم قرآن از طریق مسائل تربیتی و اخلاقی

به گفته رئیس انجمن قرآن پژوهی حوزه، آیت‌الله سیدمحمدتقی مدرسی در تفسیر هدایت بر اساس تدبر در آیات و با روش تفسیر قرآن به قرآن می‌کوشد برای فهم قرآن مسائل تربیتی و اخلاقی را طرح کند.

به گفته رئیس انجمن قرآن پژوهی حوزه، آیت‌الله سیدمحمدتقی مدرسی در تفسیر هدایت بر اساس تدبر در آیات و با روش تفسیر قرآن به قرآن می‌کوشد برای فهم قرآن مسائل تربیتی و اخلاقی را طرح کند.

به گزارش خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، در دوره معاصر و به ویژه چند دهه اخیر تفاسیر فراوانی به زبان فارسی و عربی توسط شیعیان به رشته تحریر در آمده است که می‌تواند مورد توجه جدی قرآن‌پژوهان و پژوهشگرانی از رشته‌های مختلف قرار گیرد که قصد تحقیق و پژوهش یا استفاده از قرآن را دارند.

در راستای معرفی، نقد و ارزیابی تفسیر هدایت یا همان تفسیر من هدی القرآن، تألیف آیت‌الله سیدمحمدتقی مدرسی، به عنوان یکی از تفاسیر معاصر، با حجت‌الاسلام و المسلمین حسین علوی‌مهر، رئیس انجمن قرآن‌پژوهی حوزه علمیه به گفت‌وگو نشستیم که مشروح آن را در ادامه می‌خوانید.

ایکنا: برای شروع معرفی‌ای از تفسیر هدایت، مؤلف آن و رویکرد و روش ایشان در این تفسیر بیان فرمائید. تفسیر هدایت در واقع ترجمه تفسیر من هدی القرآن است که تفسیری 18 جلدی است. نویسنده آن آقای سیدمحمدتقی مدرسی است که از دانشمندان و بلکه می‌توان گفت از مراجع معاصر است و دارای آرای فقهی و تفسیری است. ایشان در کربلا متولد شده است اما در قم دفتر دارند. آقای مدرسی از کسانی است که تقریباً مانند دانشمندان معاصر و مبارزی مانند سیدجمال‌الدین اسدآبادی و شیخ محمد عبده قائل به اصلاحات اجتماعی است و معتقد است که جوامع مسلمین نیاز به اصلاح جدی دارد.

گرایش تفسیر هدایت هم‌گرایشی اجتماعی است و در مجموع تفسیری تحلیلی تربیتی است و مؤلف با توجه به این مطلب که قرآن کتابی هدایتی است بیشتر به استخراج و طرح نکات تربیتی از درون آیات قرآن پرداخته است. همچنین این تفسیر بر اساس تدبر مستقیم در آیات قرآن حاصل شده است و علاوه بر آن روش تفسیر قرآن به قرآن نیز در آن مورد استفاده بوده است.

ایکنا: تفسیر آیت‌الله مدرسی حاوی چه مطالبی است؟

این تفسیر دارای یک مقدمه است که در آن از جایگاه قرآن در میان مسلمانان و این که قرآن در دنیا و در میان پیروان سایر ادیان چه جایگاهی می‌تواند داشته باشد سخن گفته شده است. همچنین در این مقدمه بحث تفسیر به رأی و حرمت آن، بحث تفسیر و تعلیم قرآن، بحث ظاهر و باطن، بحث اقسام آیات مانند محکم و متشابه و بحث سبعة احرف را مطرح می‌کند. همچنین ایشان روش تدبر در قرآن را که عملاً بخشی از روش وی را در تفسیر تشکیل می‌دهد در همین مقدمه توضیح می‌دهد. آیت‌الله اعظمی سیدمحمدتقی مدرسی

ایشان در شیوه نوشتاری هم ابتدائاً نام و فضیلت سوره‌ها را مطرح می‌کند و بعد آیه‌ای را می‌آورد و اگر آیه غموض و مشکلی داشته باشد آن را مطرح می‌کند و بیشتر سعی می‌کند محتوا را و معنای اساسی را مطابق تفسیر مجمع البیان ارائه بدهد. در مورد منابعی که مورد استفاده مفسر بوده است باید گفت که اصل این منابع مجمع البیان است و معنا را بر اساس مجمع البیان ارائه می‌دهد، اما از تفسیر صافی و از تفسیر المیزان هم بهره‌های فراوانی گرفته است.

مؤلف تفسیر هدایت شاید خیلی کم به اسباب النزول توجه دارد؛ همان طور که علامه طباطبایی هم به این موضوع چندان اهمیتی ندارد. ایشان به بحث قرائات و بحث اعراب و تجزیه و ترکیب جملات هم توجه و اهتمام چندانی ندارد. گاه گاهی به طور نادر بحث اعراب را مطرح می‌کند اما اساساً این چند موضوع اصل و اساس بحث ایشان را تشکیل نمی‌دهد و مستقیم وارد عرصه تفسیر می‌شود.

علاوه بر این‌ها، تفسیر هدایت به دلیل این که قرآن به قرآن است و تدبری هم هست، روایات را کمتر مطرح می‌کند و بیشتر به خود آیات قرآن و حوزه معنایی آیات می‌پردازد.

همچنین این تفسیر به اختصار مطالب را مطرح می‌کند و خیلی گسترده وارد عرصه مباحث نمی‌شود، به سراغ اقوال و احتمالات نمی‌رود، یا کمتر این کار را می‌کند؛ بر خلاف المیزان که به سراغ اقوال می‌رود و آن‌ها را نقد می‌کند و دیدگاه خود را مطرح می‌کند.

ایکنا: شما از روش تدبر در قرآن به عنوان روش آیت‌الله مدرسی در تفسیر هدایت نام بردید و در کنار آن از روش تفسیر قرآن به قرآن هم یاد کردید. راجع به روش تفسیری ایشان توضیح بیشتری فرمائید.

گاهی اوقات یک مفسر به بررسی روایات حول یک آیه می‌پردازد اما آقای مدرسی مستقیم به سراغ خود آیه می‌رود تفسیر من هدی القرآن با تدبر مستقیم در آیه نکات تربیتی مربوط به آیه را مطرح می‌کند. بعد از آن هم به سراغ روش تفسیر قرآن به

قرآن می‌رود؛ همانند روشی که علامه طباطبایی در میزان داشته‌اند، اما به شکلی مختصرتر و کوتاه‌تر. در واقع فی الجمله می‌توان گفت که مؤلف قائل به ارتباط بین آیات است. این چیزی است که الان مفسران به طور گسترده در تفاسیر خودشان اعمال می‌کنند. این را ما هم در تفسیرهای جدید مانند میزان و یا تفسیر کاشف آقای حجتی می‌بینیم و هم در تفسیرهایی از اهل سنت مانند تفسیر شعراوی، تفسیر محاسن التأویل و تفسیر التحریر و التنویر ابن آشور. یکی از ویژگی‌های این تفاسیر ارتباط برقرار کردن بین آیات و تفسیر را بر اساس آن ارائه دادن است. این یک روش و نکته‌ای است که مفسران معاصر به آن می‌پردازند.

چیزی که الان مرسوم است روش تفسیر قرآن به قرآن است، اما نه مانند روش تفسیر قرآن به قرآن میزان، بلکه درجه‌ای پائین‌تر از آن. تفسیر هدایت چنین رویکردی را به لحاظ روشی دارد اما به اضافه این که پیام‌گیری از آیه هم دارد؛ هر چند که این پیام‌گیری مختصر است.

ایکنا: آیا باید این پیام‌گیری از آیه را روش ایشان دانست؟

آن چه در این جا می‌توان بیان کرد این است که ما روشی داریم که هنوز تقریباً به عنوان روش مطرح نمی‌شود؛ این روش روش تدبر در آیات است و شامل نکته بیرون آوردن از آیات است؛ مانند روش آقای قرائتی. در میان اهل سنت هم تفسیر القرآنی للقرآن از جناب عبدالکریم خطیب را داریم که از خود آیه مطلبی را استخراج می‌کند. این روش هنوز به عنوان یک روش مستقیم و روش مستقل کمتر مطرح شده است، اما در تفسیر هدایت به عنوان یک روش مطرح است و همچنان که بیان شد آقای مدرسی غیر از روش تدبری، از روش تفسیر قرآن به قرآن هم خوب بهره می‌گیرد.

ایکنا: آیا تفاوت تفسیر هدایت برای مثال با تفسیر نور آقای قرائتی فقط در گرایش آقای مدرسی به استفاده از روش قرآن به قرآن است؟ در واقع سؤال این است که نقطه تمایز این دو چیست؟

شاید تفاوت اصلی این باشد که آقای قرائتی به طور گسترده به روش تدبر در قرآن پرداخته است و شاید روش اصلی او پیام‌گیری و نکته‌برداری از آیه باشد، اما آقای مدرسی این گونه نیست. ایشان ضمن استفاده از روش تدبری در هر آیه، که به جنبه‌های تدبری و تعقلی در درون خود آیه تکیه دارد، از روش تفسیر قرآن به قرآن نیز که یک روش مستقل است استفاده می‌کند.

ایکنا: مناسب است که برای مخاطبان ما توضیحات بیشتری هم راجع به گرایش این تفسیر و مؤلف آن داشته باشید. آیت‌الله مدرسی چه هدفی را برای تألیف تفسیر هدایت بیان می‌کند؟

هدفی که خودش بیان می‌کند این است که می‌خواهد در این تفسیر بیان مسائل تربیتی قرآن کند و می‌گوید روش من هم تربیتی اخلاقی است. در واقع تلاش می‌کند برای فهم قرآن مسائل تربیتی و اخلاقی را به عرصه بکشد و مطرح کند. ایکنا: با توجه به اشاره‌ای که به نزدیکی ایشان یا دغدغه‌های مشترک ایشان با کسانی مانند شیخ محمد عبده داشتید، تأثیر این مطلب را در کلیت تفسیر ایشان چگونه ارزیابی می‌کنید و با توجه به این نکته توصیف شما از روح کلی حاکم بر این تفسیر چیست؟

روح کلی این تفسیر همان گرایش اجتماعی این تفسیر است؛ کما این که تفسیر المنار، تفسیر فی ظلال القرآن، به سؤالات و نیازهای معاصر است. برای مثال الان جوانان ما، نسل جوان ما و اساساً عصر ما شبهه‌هایی را در رابطه با حقوق زن و حقوق بین‌الملل دارد و هدف این گونه تفسیرها و از جمله تفسیر هدایت این است که به پرسش‌های جدید عصری پاسخ بدهد و به نیازهای معاصر، به گونه‌ای که متناسب با تفسیر آیه باشد، بپردازد.

البته ایشان همان طور که عرض کردم کوتاه به این مسائل می‌پردازد، اما در هر صورت هدف ایشان و شاخصه تفسیر ایشان را شاید باید همین مسئله بدانیم که با توجه به نیازها و پرسش‌هایی که الان در جامعه ما راجع به حقوق زن، بحث ارث، بحث دیه، بحث مهریه، بحث این که زن و مرد چه تفاوت‌هایی دارند و آیا از حقوق مساوی برخوردار هستند یا نیستند، و با توجه به این که جوان‌های ما چه نیازهایی دارند و ما چگونه می‌توانیم اسلام را پیاده کنیم، بیشتر به مسائل اجتماعی پرداخته است.

ایکنا: آیت‌الله مدرسی در این زمینه تا چه حد موفق بوده است؟ در صورتی که نقدی را متوجه این تفسیر می‌دانید بیان کنید. نقدی که به این تفسیر وارد است این است که به موضوعات به صورت تخصصی نپرداخته است و از بسیاری از موارد با اجمال در پاسخ گذشته است. این شاید باعث شود که در موضعی که پاسخی ارائه کرده است خواننده را قانع نکند و نسبت به نیازها و پرسش‌هایی که الان در مسائل مختلف اجتماعی، بحث‌های سیاسی، بحث‌های اقتصادی، مباحثی که مربوط به حقوق بین‌الملل و حقوق جزا و امثال این‌ها مطرح است شاید پاسخ‌های ایشان نتواند قانع‌کننده باشد. بنابراین یکی از نقصان‌های این تفسیر این است که به اختصار به مطالب پرداخته است و مطالب به نحو کافی و وافی و پاسخگوی کامل برای پرسش‌های موجود در دوران ما شاید نباشد، هر چند به عنوان کمک خیلی می‌توانیم از آن استفاده کنیم.

یادآور می‌شود تفسیر من هدی القرآن با ترجمه احمد آرام، عبدالحمید آیتی، پرویز اتابکی و جعفر شعار با عنوان تفسیر هدایت

و توسط بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی منتشر شده است.